

vurmuş bulunmaktadır ve bu alandaki çabalarını genişletmeye çalışmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. L. Wolff, *The Balkans in Our Time*, Cambridge 1956, s. 100; *Bulgaria* (ed. L. A. Dellin), New York 1957; *Problems of the Transition from Capitalism to Socialism in Bulgaria*, Sofia 1975; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara 1975, s. 332-349, 463; a.m.f., 20. *Yüzyıl Siyasal Tarihi*, Ankara 1991, II, 162-169; *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri* (nşr. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı), Ankara 1976; A. Burmov v.dğr., *İstoriya Na Balgariya*, Sofia 1976; V. Aleksandrov — P. Marinov, *The People Republic of Bulgaria*, Sofia 1978; P. Semerdjiev, *Krizata v Balgarskata Kompartiya i İzhoda ot neya*, Paris 1981; B. Jelavich, *History of the Balkans*, Cambridge 1983, II, tür.yer.; Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadî 2: Bulgaristan*, İstanbul 1987.

NAZİF KUYUCUKLU

III. BULGARİSTAN VAKIFLARI

Bulgaristan XIV. yüzyılda Balkanlar'da ilk fethedilen yerlerden biri olup Osmanlı fetih siyasetinin sonucu olarak daha o tarihlerden itibaren burada birçok vakıf eser kurulmuştur. Başta Osmanlı pa-dışahları ve saray mensupları olmak üzere bölgede faaliyet gösteren akıncı ve sancak beyleri, ulemâ ve özellikle çeşitli sebeplerle Anadolu'dan buraya iskân edilen halk pek çok vakıf kurmuşlar, bunları ayakta tutacak gelir kaynakları tahsis etmişlerdir. Bu faaliyetlerin bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında önemli rolü olmuştur.

XVI. yüzyıldan itibaren bölgedeki şehir ve kasabaların büyük çoğunluğu Anadolu'dakilere yakın hale gelmiş, hatta yer yer Türk ve müslüman nüfus yoğunluğu ve vakıf eserlerin yaygınlığı Anadolu'dan fazla olmuştur. Sayıları binlerle ifade edilen vakıfların çoğu mahallî küçük vakıflar olmakla birlikte özellikle büyük şehirlerde geniş gelir kaynaklarına sahip âbidevî vakıflar da bulunmaktaydı. Bulgaristan'daki vakıf eserlerin adları, sayıları, gelirleri ve dağıldıkları yerler hakkında tahrir ve cihat defterlerinde, XIX. yüzyıl salnâmelerinde, konu ile ilgili lâyhâhalar da ve II. Abdülhamid devri resim albümlerinde çok önemli bilgiler ve görüntüler bulunmaktadır. Bunlardan özellikle cihat defterlerinde bütün vakıfların isimlerini bulmak mümkündür. Ayrıca başta Evliya Çelebi olmak üzere yerli ve yabancı seyyahlara ait seyahatnâmelerde de bilgi verilmektedir. Bulgaristan'da vakıflar sayı bakımından olduğu gibi tür olarak da zengindi. Burada zamanla birçok vakıf köyler, mezarlar, çiftlikler oluşmuş ve bunlara bağ-

lı olarak vakıf reâyâsi teşekkül etmiştir. Meselâ Sofya'ya bağlı İhtiman'da Miha-loğlu Mehmed Bey'in zâviyesine bu bölgedeki müslüman ve gayri müslim cemaatiyle on yedi köyün, çok sayıda çiftlik ve mezarın vakfedildiği görülmektedir (BA, TD, nr. 370, s. 202-203). Bu nevî vakıflarda reâyâ çeşitli mahsul vergilerini vakfa vermekteydi (geniş bilgi için bk. Kiel, s. 101-116).

Osmanlı şehirlerindeki birçok vakfın da Bulgaristan köy ve kasabalarında gelir kaynakları olduğu görülmektedir. Meselâ II. Bayezid'in Edirne'de bulunan külliyesinin Silistre'de çok çeşitli cemaatlerden oluşan vakıf köyleri bulunduğu gibi (BA, TD, nr. 370, s. 100), bunun aksine Bulgaristan şehirlerindeki vakıfların da Anadolu köy ve kasabalarında gelir kaynakları olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu bölgede pek çok para vakfına (vakf-ı nükküd) rastlanmakta olup bunlar diğer emsalleri gibi "muâmele-i şer'iyeye" adıyla

la yılda % 15'e varan bir kâr nisbetiyle işletilmekteydi (örnekler için bk. BA, TD, nr. 370, tür.yer.).

Bulgaristan'ın Türk-İslâm hüviyeti, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar önemli sayılabilecek hiçbir problem çıkmadan devam etti. Bu yüzyılda yaygınlaşan bağımsızlık hareketlerinden en çok etkilenen Rumeli kesimindeki bölgeler oldu. Asırlarca devam eden huzur ve sükûn bozularak Balkanlar'da Türk - İslâm varlığını temsil eden dinî-kültürel eserlere karşı büyük bir tahribata girildi. 1878'de Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne tâbi muhtar bir prenslik haline gelmesiyle buradaki müslüman ahalinin ve vakıfların durumunda ve idaresinde hukukî açıdan önemli bir değişiklik meydana geldi. Ayrıca 93 Harbi sonunda müslüman ahalinin büyük kitleler halinde başta İstanbul olmak üzere anayurda göç etmesi, şehir ve kasabaların boşalmasına ve Bulgar makamlarının daha serbest hareket etmesine zemin hazırladı. 1878 Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan'daki vakıflar ve müslüman ahalinin durumu ile ilgili çeşitli maddeler bulunmaktaydı. Özellikle on ikinci maddenin bir fıkrasında, "Osmanlı ve Bulgarlar'dan mürekkep bir komisyon emlak-i mirîyeye ve mevküfeyi Bâbürali hesabına sûret-i ferâğ ve istimaline müteallik işlerin cümlesine ve bunlarda bir ilişiği bulunacak efrâdın mesâlihine iki sene zarfında tesviyeye memur olacaktır" denilmekteydi (Erim, s. 409). Berlin Antlaşması gereğince buradaki zengin İslâm kültür mirasının tesbiti, yerinde bırakılması veya satılması, başka bir şekle dönüştürülmesi için Türk ve Bulgar yetkililerden oluşan komisyonların çalışması gerekiyordu. Bu dönemde Bulgaristan'daki vakıflar beş kısma değerlendirildi. 1. Camiler, meşcedler, medreseler, tekkeler sadece müslümanlara hizmet veren kurumlardır ve bunlara "hayrat" denilmektedir. Çeşmeler, köprüler, kaldırımlar ise müslim, gayri müslim herkese hizmet veren vakıflar olup bunlara da "müberrât" denilmektedir. 2. Evler, hanlar, hamamlar ve icâre-i vâhideli vakıflar. 3. İcâreteinli vakıflar. 4. Mukâtaalı vakıflar. 5. Mazbut ve gayri mazbut arazi vakıfları.

Son dört maddede yer alan vakıflar esas itibarıyla birinci maddede zikredilen hayratın hizmetini devam ettirmesi için tesis edilmiş kaynaklardır. Bu tesbitlere rağmen komisyonun Bulgar üyelerinin devamlı engellemeleri yüzünden vakıfların âkibetiyle ilgili toplantılar çok

Bulgaristan'daki Osmanlı vakıflarının durumuyla ilgili Bulgaristan komiseri Ali Ferruh Bey'in Bâbürali'ye sunduğu 1320 (1902) tarihli rapor (BA, Yıldız Tasnifi, Ks. Ç-1, Evr. 111-127, Zrf. 53, Kar. 136)

بخدا سانه
ادوات اسلامیه روبروی
عماد السلطان علی عثمانی
صوفیه .

124
1478

Ali Ferruh Bey

A. G. Feridun
A. G. Feridun
A. G. Feridun

19 Août 1902

Objet: Les biens des
vakaıf en Bulgarie.

مدامہ کہ فقہ مائتہ کے لیے جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام
تو تھا کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ
وہاں فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ
فاخر علیہ السلام کے بارے میں جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام
اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام
یا اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام
فراغ ہونے کے بعد اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام
کافی حد تک متعلقہ اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام اس کا نام
عصمت کے بارے میں جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام
مافوق الذہن کے بارے میں جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام
پنجہند کے بارے میں جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام
قائل ہے کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ فقہ مائتہ کہ
مذہب کے بارے میں جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام
مذہب کے بارے میں جو دارالحدیث میں ہوا تھا اس کا نام

ise aynı kıymette ve aynı semtte diğer bir arsa verilmedikçe, ayrıca binanın bedeli ödenmedikçe hiçbir müdahale yapılmayacağı, istimlakten elde edilen paraların müslüman cemaatine verileceği ve bu paraların diğer vakıf eserlerin tamirine harcanacağı hükme bağlanmıştır.

1919 tarihli Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniyye İdare ve Teşkilâtı Nizamnâmesi'nin 130. maddesine uygun olarak başmüftülükte Müessesât-ı Diniyye ve Vakfiyye Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlüğün görevleri aynı nizamnâmenin 175-179. maddelerinde belirtilmiştir. 175. maddeye göre bütün vakıfların listesinin yapılması gerekiyordu. 179. maddeye göre de vakıfların gelir fazlası bir fonda toplanıyor, Dîvân-ı Âlî-yi Şer'î kararıyla bu paralar fakir çocukların tahsil masraflarında kullanılıyordu. Ayrıca 1932'de vakıfları islah için Sofya'da bir kongre yapılmıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yerinde yaptığı araştırmalar yanında özellikle cihat defterlerindeki verilere dayanarak tesbit ettiğine göre Bulgaristan'da 2356 cami - mescid, 142 medrese, 273 mektep, 174 tekke - zâviye, 42 imaret, 116 han, 113 hamam - ılıca - kaplıca, 27 türbe, 24 köprü, 75 çeşme, 16 kervansaray vb.den oluşan toplam 3339 İslâmî eserden günümüze çok azı gelmiş, diğerleri tamamen yok edilmiştir. Bu eserlerin böylesine tahribi buradaki cemaat ru-

hunu ve dayanışma fikrini ve hepsinden önemlisi müslüman halkın ilim, din ve kültür kaynaklarını da kurutmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 370, tür.yer.; BA, Yıldız Tasnifi, Ks. Ç-1, Evr. 111-127, Zrf. 53, Kar. 136; BA, *Sicill-i Ahval Defterleri*, nr. 22, s. 263; *Düstur*, Birinci tertip, V, 285-286; *Düstur*, İkinci tertip, I, 179; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, tür.yer.; Nihat Erim, *Siyasi Tarih ve Devletlerarası Hukuk Metinleri*, İstanbul 1953, s. 409; Ayverdi, *Aurupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 11-143; Osman Keskiöğlu, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985, s. 50-51; a.mlf., "Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Âbideleri", *VD*, VII (1968), s. 129-137; a.mlf., "Bulgaristan'da Bazı Türk Âbideleri ve Vakıf Eserleri", *a.e.*, VIII (1969), s. 309-322; a.mlf., "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâli Efendi'nin Vakıf Paraları Hakkında Bir Mektubu", *a.e.*, IX (1971), s. 81-94; a.mlf. — Ali Taha Özyayın, "Bulgaristan'da Türk-İslâm Eserleri", *a.e.*, XVII (1983), s. 109-140; Machiel Kiel, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period*, 1985, s. 101-116; Hafız Hasan Sani, "Bulgaristan Müftülükleri", *SM*, IV/85 (1326), s. 125-127; Ömer Lutfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *VD*, II (1942), s. 279 vd.; P. Mijatev, "Les Monuments Osmanlis en Bulgarie", *RO*, sy. 23 (1956), s. 7-56; Eşref Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine ve Rusluk'taki Türk Eserlerine Dair 1897 Tarihli Bir Rapor", *GDAAD*, I (1972), s. 23; St. Stamov, "Les Monuments Islamiques sur les terres Bulgares", *Art and Archeology Research Papers*, IX, London 1976, s. 68-74; Ahmet Çelebi, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livâsı Vakıf Defteri", *VD*, XX (1988), s. 453-466; Sadi Bayram, "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Âbideleri", *a.e.*, s. 475-482; Mehmet İpşirli, "Bulgaristan'daki Türk Vakıflarının Durumu", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 679-707.

MEHMET İPŞİRLİ

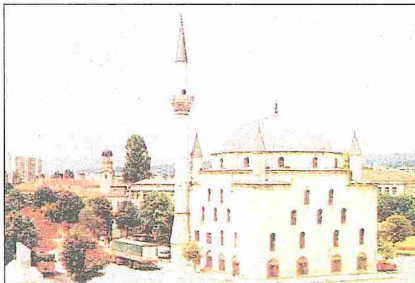
IV. BULGARİSTAN'DA TÜRK MİMARİSİ

Türkler'in Rumeli'ye geçip Bulgaristan'la birlikte Rumeli adı verilen Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmında hâkim olmaya başlamaları ile Bulgaristan'da yepyeni ve öncekinden farklı bir mimari ortaya çıkmıştır. Türkler bu topraklara yerleşmek üzere geldiklerinden kısa süre içinde Bulgaristan'da yer adları Türkçeleşmiştir. Bu kadar yoğun bir Türk yerleşmesi beraberinde örf ve âdetlerle birlikte yaşama şartlarını da getirmiştir. Osmanlı devri boyunca burada kurulan köyler, kasabalar ve şehirler sokakları, evleri ve hayır binaları ile Türkleşmiş ve Anadolu yerleşim bölgelerinden farksız bir görünüm almışlardır. Bulgaristan ve bütün Rumeli'deki mesken mimarisinin incelenmesi ayrı bir konu olmakla beraber son yıllarda çeşitli Balkan ülkelerin-

de, oralandaki bu sivil mimari eserlerin kendi mimarileri olduğu yolundaki iddialarla çeşitli Balkan milletlerine mal edilmesine işaret etmek gerekir. Halbuki bu evlerin, konakların, hatta kule denen tahkim edilmiş çiftlik evlerinin plan şemaları bunların hangi mimariden geldiklerini açıkça belli eder. Rila Manastırı'nda bile Türk han ve kervansaray mimarisinin izleri görülebilir. Anadolu'da da benzerleri olan çiftlik kulelerinin son derecede ilgi çekici bir örneği Sarambey'de görülüyordu. Burada çok yüksek kâgir bir kulenin üstüne Türk mimarisinin "karnıyark" denilen ortadaki bir sofadan uzanan dört kol ve köşelerde birer odadan meydana gelmiş ev tipinde bir köşk oturtulmuştu. Bugün hâlâ durup durmadığını bilmediğimiz büyük bir ahşap konak da Zağra yakınında Varbica'daki Kırım Hanları Sarayı'dır. Türk sanatında barok tesirlerin hâkim olduğu dönemde yapılan yapı iç süslemesinde bu tesirden nasibini almıştı.

Bulgaristan'ın Türkleşmesinde büyük payı olan Türk ve İslâm vakıf sistemi kısa sürede bu topraklarda cami, mescid, tekke gibi dinî yapılardan başka medrese, sıbyan mektebi, köprü, çeşme, hamam, kervansaray gibi kamu yararına yapıların yükselmesini mümkün kılmıştır. Böylece XVI. yüzyıldan itibaren Rumeli'den dönüşün başladığı XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bugünkü Bulgar topraklarında pek çok eser yapılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984), Rumeli'deki Türk eserlerine dair olan kitabında, birkaç kaynaktan derlemek suretiyle 2356 cami ve mescid, 142 medrese, 273 mektep, 174 tekke ve zâviye, 42 imaret, 116 han, 113 hamam ve ılıca, 27 türbe, 24 köprü, 16 kervansaray, 3 be-desten tesbit etmiş ve Osmanlı devri boyunca yapıldıkları kesinlikle bilinen ya-

Hezargrad'da Maktul İbrâhim Paşa Camii ile Sofya'daki Seyfullah Efendi (Banyabaşı) Camii - Bulgaristan

Hüdâvendigâr Camii - Filibe / Bulgaristan

